

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 63 (16674)

2003 чылдың
ИЮНЬ 5,
четверг

Ат салган шагы 20.00
Садар өртээ 3 рубль.

Байыр чедиринишкини

*Хүндүлүг Башкы геше Джампа Тинлей!
Төрүттүнгөн хүнүнер-биле Силерге сеткилдин
ханызындан байыр чедирдим!*

Силер россиянарга шажын чырыдышыкын талазы-биле чаагай ачылыг сорулганы 10 чыл мурнунда-ла эгелээн силер. Бөгүн Силерниң ачыңар-биле Шакьямуни Бурганың үнелиг Номналының салгакчыларының саны хүннүң-не өзүп турар. Сарыг шажын философиязының үдезиннериниң талазы-биле Силерниң лекцияларыңарның ачызында бистинчонувус кыкк төрелгетениң төөгүзүңде өндүр ыдыктыг Өөредигни шингээдир аргалыг болган. Силерниң лекцияларыңар тергин-не, кыкк дьңнап ханмас. Эң-не нарын философчу билишкениңер дугайында билдингири-биле Силерниң чугаалап билриңерни улус магадаар.

Амыдыралдың утказының дугайында, кээргээшкни дугайында, угаан-бодалдың байлааның болгаш ады-түрөңги чоруктуң дугайында сарыг шажын талазы-биле чагыгларны бербишаан, кижилерниң сеткил-сагыжыңга чаагай чорукту болгаш чоок кижизинге ачы-буянын хайныктырып чоруур силер. Силер бистерниң аравыстан хөй-хөй кижилерге сагыш-сеткил талазы-биле Башкы болгаш дагдыныкчы болу берген силер. Хүндүлүг геше, боттарыңарның өөреникчилеринер дугайында чаагай сеткилдерни болгаш сагыш салышкыныңарны кезээде көргүзүп келген силер, Силерниң идепкейлиг амыдыралчы туружуңар Россияның хөй-хөй регионнарында билдингир.

Сеткилим ханызындан Силерге быжыг кадыкшылды, аас-кежжин база кежик-чолду Силерге болгаш Силерниң чоок кижилеринерге күзедим.

Бүтү-ле амылыг амытаннарның чүректеринге Силерниң ынакшылдыг чорууңар болгаш хемчээл чок кээргээшкниңер синигил турзун!

Ханы хүндүлел-биле,
Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д. ООРЖАК.

Чазак Даргазының ажил-албаны

ДЖАМПА ТИНЛЕЙ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Сарыг шажын талазы-биле эртемнер доктору Джампа Тинлей Тывага 10 чыл мурнунда келген. Чырыткылыг XIV Далай-ламань Россияга Бүрүн эргелиг төлээлекчи болуп үр үеде ажилдаан. Ол Тывада база катап чедип келген болгаш июнь 7-ге чедир маңаа турар. Башкы Тинлейниң планында айыттынган чүүлдер-ле эндерик, ол дээрге буддизм дугайында лекциялар, республиканың чурт-такчылары-биле ужуражылгалар болгаш Дээрги XIV Далай-

ламань келир чылын кээп болгус дег чоруунга баш удур белеткел-дир.

Республиканың Чазак Даргазы Шериг-оол Ооржак-биле ужуражылгага чугаа оон дугайында болган. Ол айтырыгның чогумчалыг шиттирлеттинери, хамыктың мурнунда, богда шажын чүдүлге-сүзүглелдиг республикалар болур. Бурятияның, Калмыкияның болгаш Тываның шажын-чүдүлгелериниң болгаш чогуур албан черлериниң ажилындан колдуунда хамааржыр. Шериг-оол Ооржак Башкыга бодунун талазындан республикада байдалды чугаалап берген. Шажын-чүдүлге талазы-биле Чазактың кол сорулгазы болза чаңчыл апарган чүдүлге-сүзүглелдер болур буддизмни, христиан шажынны деткири болур дээрин демдеглээн. Ол ышкаш республиканың Баштыңы Чырыткылыг XIV Далай-ламань Россияга келирин органи-застаар айтырыгны бүгү талазы-биле деткип турарын бүзүр-реткен.

А.МОНГУШ.

Шериг-оол Дизижилович ООРЖАККА

АЧЫ-БУЯН ЧАГААЗЫ

Силер Москваның «Салым-чаяанныг уруглар-ның» Делегей шуулганының оргкомитединиң кежигүнү кижиле болгаштың, 2003 чылда чыышка чүгле материалдыг дузаны эвес, Россияның чалыг талантыларын деткиринге эң-не чугула болгаш эргим чүве — чүрээнер база сагыш-сеткилдер ханызындан дузаны көргүскен силер. Силерниң ачы-дузаның-биле салым-чаяачныг хөй-хөй уруглар амыдыралче путевканы алганнар. Форумнун оргкомитеди россияжи интеллигенцияның эң-не төлептиг төлээлекчилериниң бирээзи кылдыр

Силерни санап көрбүшаан, өөрүп четтиргенин Силерге илергейлеп тур.

РФ-тиң Салым-чаяанныг уругларның Төп форумунда Президентиниң Бүрүн эргелиг төлээзи, форумнун президентизи

Георгий Сергеевич ПОЛТАВЧЕНКО, форумнун тургузукчузу, Салым-чаяанныг уругларның гуманитарлыг форумнун күрүнө институтунун ректору, профессор Неонила Федоровна АПАТЕНКО.

ТР-НИН ЧАЗААНДА

БАРААН БҮДҮРҮКЧҮЛЕРИН ДЕТКИИР

ТР-ниң Чазаның июнь 3-те болуп эрткен ээлчеглиг хуралына 2003 чылдың январь-май айларында республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдениң түңнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Тываның үлетпүр, көдээ ажил-агый болгаш өске-даа адырларының бүдүрүлгелери берген даалгаларны колдуу шуптузу күсеткенин демдеглээн. 14 бүдүрүлгө эрткен чылдың бо үезинден продукция бүдүрерин көвүдеткен, малдын баш саны өзүп турар. Даг-дүгү, алдын тывыжы, мебель кылыры, хептер даараары өскөн.

Оон-биле чергелештир социал-экономиктиг хөгжүлдеде четпестерни хуралга илереткен. Ыяш белеткекчилери, хевис бүдүрүкчүлери болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер чогумчалыг ажилдап шыдаваан. Чазак кежигүннери Н.Б. Алдачи, Н.С. Никонов, В.И. Лавриненко болгаш өскелер-даа санал бергеш, боттарыңга хамааржыр бүдүрүлгелерде четпестерни эдер дээш кандыг хемчеглерни апарурун чугаалааннар.

Чазак хуралына хожудап турар бүдүрүлгелерни мурнакчыларның денелинге чедир көдүрер, часкы хову ажилдарын дүрген доозар, суггарылганы экижидер, келир кышка хынам-

чалыг белеткенир болгаш өске-даа хүннүң чугула айтырыгларыңче кичээнгеи салган.

Ш.Д. Ооржак сөс алгаш, биче бүдүрүлгелерниң көргүзүлгелери экижип турарын айыткаш, тус черниң бараан бүдүрүкчүлериңче сагышты салырын, деткирин, күрүнө чагыгларын кылырыңга тускайлап берген акшаны чөптүг чарыгдарын кол сорулга кылдыр көргөн.

ӨРЕЛЕРНИ ТӨЛЕДИР

Республика бюджетинден дедир эгидери-биле берген бюджет акша-хөреңгизиниң хуусаазы эрткен өрезин дедир эгидерин хандырап талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны сайгарган. 1998-2002 чылдарның сан-түңү-биле алырга, 200 млн. ажыг рубль өре бар, оларның чамдызын дедир эгиткен. Өрелиг организациялар ам-даа эвээш эвес. Оон аңгыда өрелиг буурап дүшкен коллективтер безин бар. Бо айтырыгны чогумчалыг шиттирлээри-биле өрелерни дедир эгидериниң болгаш буурап дүшкен организацияларның өрезин үндүр бижириңин талазы-биле дүрүмнерни хуралга бадьлаан.

Ш.Д. Ооржак Саң-хөө яамызынга 100 млн. ажыг рубльди бо чылдың дургузунда дедир эгидер даалганы берген.

САЛГАЛЧЕ САГЫШ САЛЫШКЫН

Уругларның чайгы дыштанылганын Чазак кежигүннери улуг кичээнгеи салган. Бо чылын дыштанылганың болгаш кадыкшылдыгының 368 лагеринге 36 миң ажыг уруглар хаара туттунары көрдүнгөн. Школачыларның чайгы дыштанылганын чөптүг организациялары-биле ТР-ниң Чазак, Өөредилге, Күш-ажыл болгаш социал политика яамылары, социал камгалал фондузу болгаш өске-даа бо айтырыгга хамаарылгалыг организациялар тодаргай хемчеглерни апарурун хуралга демдеглээн. Бо чугула сезонга белеткел ажилдарында четпестер ам-даа бар, ону кыска хуусаада эдерин дугуржуп чугаалашкан. Ылаңгыя Кызыл хоорайның школачыларының дыштаныр тускай лагери чок, моон ужурундан найысылалдан эвээш санныг уруглар дыштаныр.

Ш.Д. Ооржак мону чогумчалыг эвес деп санааш, Кызылдың хөй санныг уругларын лагерьлерге хаара тудар хемчеглерни алырын чугулага көргөн. «Дубин» лагерин оларның эргезинге дамчыдып бээрин, оон белеткел ажилдарын кыска хуусаада чорударын ол саналдаан.

Чазак хуралына ниитизи-биле чээри ажыг айтырыгларны чугаалашкан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Болуушкуннун изиг изи-биле

БОТТУГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАЖЕ

Тыва Республиканың Чазанга май айның төңчүзүнде кадрлар солчулгазы болганы тус черниң массалыг информация чепсектериниң талазындан кичээнгеи чок артпаан. ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседир кылдыр Ш.В. Кара-оолду томуйлааны аңаа хамааржыр. Шолбан Валерьевич Тываның ниитилел-политиктиг шөлүңге ийги черни ээлеп, дыка үр үениң дургузунда амгы республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының баштыңының кагжыкчызы турган. 2002 чылдың март 17-де ТР-ниң Чазак Даргазының соңгулдаларыңга тыва парламентиниң удуртукчузу киришкеш, соңгукчуларның 22 хуу бадылаашкынын алгаш, кандидаттарның аразындан ийги черни алганын чугаалаарга-ла четчир.

Ш.В. Кара-оолду чаа албандуужалга томуйлааны баш удур көрдүмээн анаа бир таварылга эвес. Оппозицияның (удурланькчыларның) төлеп чок талалакчылары Ш.Д. Ооржакты кандыгдаа үндезин чокка политиктиг дүжүмет деп санап, шүгүмчүлөп турза-даа, ол бодунун кагжыкчылары-биле боттуг кады ажилдажылганы чорударыңга беле-нин чаңгыс-даа удаа эвес чугаалап, бүзүредип келген. Бо таварылгада ол белең чорук кагжыкчыларның билишкенин, деткимчезин алган. Ийи тала Тывада тус чер соңгулдалары доозулган, политиктиг удур туржуушкуннун оронунда соңгукчуларның сагыш човап турары республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдениң чугула айтырыгларын шиттирлээр кол сорулга салдырган, орта боттуг

кады ажилдажылга болгаш күштү каттыштырап чогумчалыг үе келген деп чүвени бедик медреседи-биле билген.

«Единствонун» Тыва салбырының организакчыларының бирээзи, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының девискээр политчөвүлелиниң кежигүнү Ш.В. Кара-оолдун Чазакта ажилдап келгени күрүнө эрге-чагырга органнының аразында кады ажилдажылганы экижидеринге, республикага политиктиг туром чорукту күштелдеринге тодаргай салдарны чедирер ужурулг.

Ш.Д. Ооржак биле Ш.В. Кара-оолдун хүлээп алган чөптүг шиттири бүгү-россияның политиктиг үлегеринге чоокшулаткан республика денелинге кылган база бир базым деп санаар апар. М.ЕРМАКОВ.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ — РОССИЯНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

Санкт-Петербург хоорайның губернаторунун чалааны-биле Тыва Республиканың Чазаның албан езузунун делегациязы бо хоорайның үндезилетини тургустунганындан бээр 300 чылының байырлалына киришкеш келген. Ук

делегацияны Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар А. Т. Конгар удуртуп чораан. Бистиң корреспондентивис аңаа ужурашкаш, элээн каш айтырыгларны салган.

билер бис. Бо бүгү байырлалдың делегей чергелин бадыткаан.

— Санкт-Петербургтун юбилейиниң кандыг байырлал хемчеглеринге кириштинер, Алдын-кыс Темир-ооловна?

— Тускай программада айтылган хемчеглерниң доозазына кириштивис, ону шуптузун чугаалаарга көвүдөй бээр, кол-колун адап көрейн. Байырлалдың албан езузу-биле ажыдышкыны «Ледовый Дворецке» болуп эрткен. Бо кайгамчыктыг каас-коя улуг ордуга тос муң хире кижжи чыылган, езулал кончуг утка-шынары ханы, солун болуп эрткен. Соңгу-барыын Федералдыг округта РФ-тиң Президентизиниң төлээлекчизи В.Матвиенко, Санкт-Петербургтун губернатору В.Яковлев болгаш өске-даа удуртукчулар аңаа олурушкан, питержилерге болгаш келген аалчыларга байыр чедирип чүве чугаалааннар. Губернатор В.Яковлев байырлалга киржип келген аалчыларны Екатеринбург ордузунга хүлээп алган. Орта төлээлерниң удуртукчулары чылыг сөстөрлиг байыр чедиргеннер, боттарының суй белектерин бергеннер. Бистер аңаа кириштивис, байыр чедирип чүве чугаалааш, белевисти бердивис. Санкт-Петербургтун 300 чылы аттыг чаа паркты ажыткан, орта байырлалга киржип келген делегациялар ыяштар тараан. Бистиң делегациявыс ийи ыяшты тарааш, «Тыва Республика» деп бижикти азып каан бис. Музейлерге, ордуларга, хоорайның тураскаалдыг черлеринге, бүдүрүлгелерге чордувус, кончуг солун, чараш-тыр, хөй чүүлдери билип алдывыс.

— Май 28-те губернатор В.Яковлев база бир улуг хүлээп алышкыны Петропавловск шивээзинге эрттирген. Бо шивээ хоорайның турар девискээринде 42 ортулуктун эң-не бичези, ону Кодан (Зайчий) ортулуу деп адаар чорду. Баштай бо шивээ орта туттунган, хоорайның үндезип тургустунганының эгези ол болган, хүлээп алышкыны маңаа эрттиргени бир онзагай ужурукталыг.

— Питерниң юбилейин

байырлаанын кандыг деп үнелээр-дир Силер?

— Питержилер юбилейинге кайгамчык эки белеткенген-дир, ону чүгле магадаар боордан башка, чүңү чугаалаар боор. Хоорайны архитектура талазы-биле тутканының каас-чаражын, угулзалап шимээнин, каастаанын кижжи мактап ханмас. Музейлерден, ордулардан, залдардан, тураскаалдардан аңгыда, хоорайның бажың бүрүзү төөгүлүг, архитектурлуг каасталгазы кайгамчык, оларның дугайында хөйүнү дыйнап болур чорду. Хоорайда хөй санныг тураскаалдар, алдын куполдар, суургалар, улуг, биче хемчээлдиг көвүрүглер, фонтаннар бар. Оон аңгыда Питер үлетпүрүнүн, эртемниң, культураның эң-не сайзырангай хоорайы деп, кижжи бүрүзү билер. Санкт-Петербург—Россия күрүнениң кайгамчыктыг төөгүлүг хоорайы, Россияның чоргааралы, аталдары-дыр деп үнелээр-дир мен.

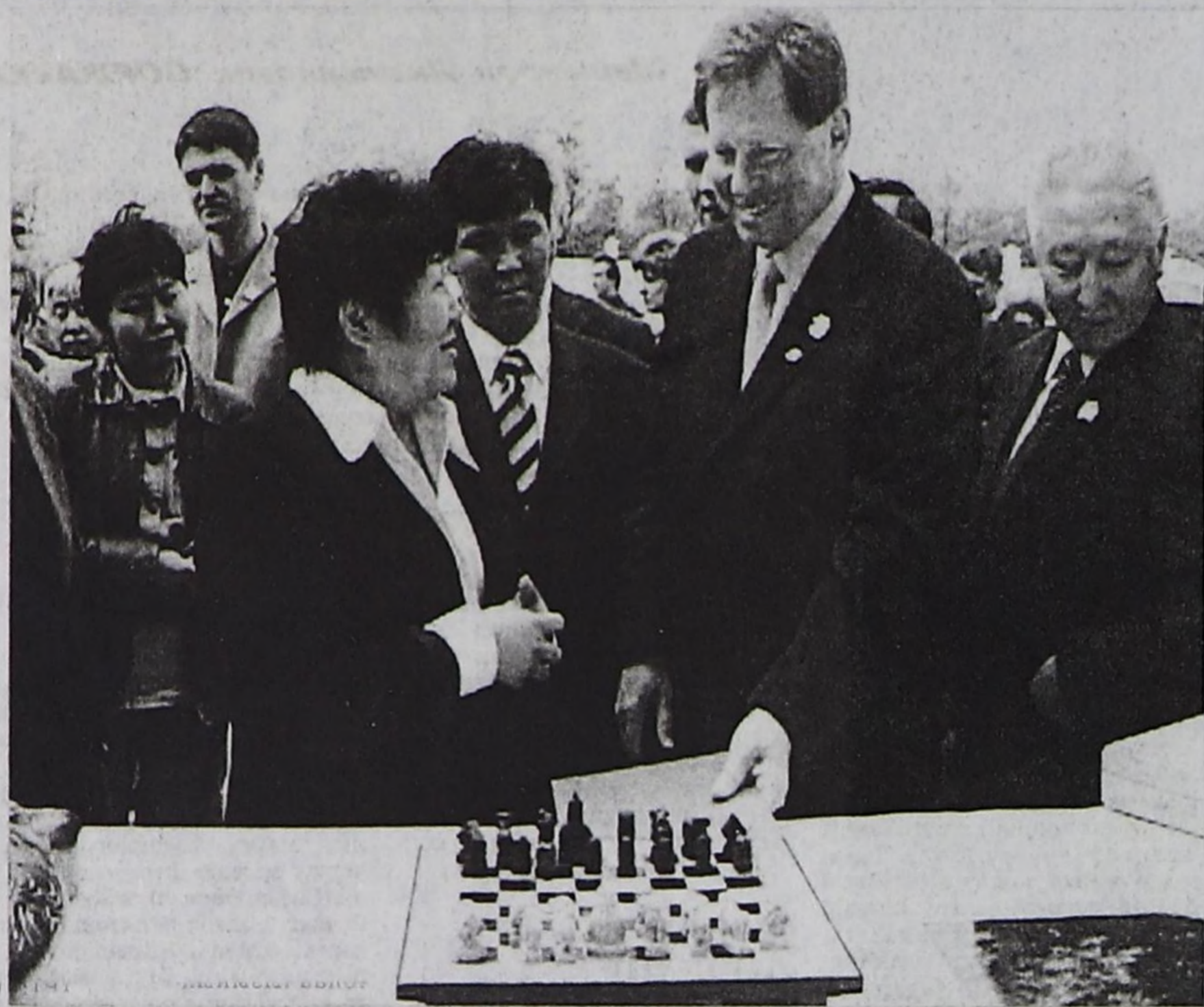
— Санкт-Петербург биле Тыва Республиканың аразында садыг-экономиктиг, культура харылзаалары 1995 чылда тургустунган, бо талазы-биле дугуржулга турган болгай. Ону моон сонгаар калбартыр дугайында чугааны бо чорааш кылдынар бе?

— Ындыг чугааны кылдывыс. РФ-тиң Федералдыг Хуралында Тываның төлээзи Л.Нарусова бо байырлалга киржип чораан, ооң-биле ужураштывыс. Бо ажылды чогумчалыг чорударына ол деткимчени көргүзөр болду. Санкт-Петербургтун культура хуннерин Тывага эрттирерин дугурушкан, ону ам-даа тодарадып, чедир ажилдап кылып турар. Оон аңгыда эртемденнер-биле харылзааны калбартыр. «Аржаан-2» базырыкты казып шинчилээн эртемденнер-биле кады ажылдаарын дугурушкан. Питер-биле харылзааларны калбартыр дээш моон сонгаар-даа ажылды уламчылаар бис.

— Интервью бергениңер дээш четтирдим, Алдын-кыс Темир-ооловна.

Таан-оол ХЕРТЕК айтырыгларны салган.

Мерген ОНДАРНЫҢ чуруу.

Тываның делегациязының Санкт-Петербургтун губернатору В.Яковлевке суй белээн тывысканы.

— Россияның соңгу найысылалы Силерни кайы хире уткуп, хүлээп алды, Алдын-кыс Темир-ооловна?

— Моон самолет-биле ужул чедө бээривиске, делегей чергелиг «Пулково» аэропортунга хоорай чагыргазының хары-салгалыг ажылдакчылары чылы, хүндүткелди-биле уткуп, хүлээп алды. Моон эгелээш-ле бистиң программавыста кирген байырлалга тураскааткан хемчеглер доозулгуже чедир Питерниң бо сагыш човаачал даргалары-биле кады чоруп, юбилейни демдег-

леп эрттирдивис. Каяа-даа баарывыска, бистерни хүндүткел-биле хүлээп ап турду. Питержилер кончуг-ла хүндүлээчел, сагыш човангыр, чаагай езу-чаңчылдарлыг улус болду, магададывыс.

— Бо байырлалды делегей чергелиг кылдыр санап турар болду...

— Ийе, ындыг, шынап-ла, делегей чергелиг улуг юбилей болган. Ону он хонук байырлаар кылдыр планнаан. Ол езугаар бистер Россия Федерациязының 89 регионунун делегациялары

ооң ажыдышкынының хемчеглеринге киржири-биле бардывыс. Оон аңгыда мурнунда турган ССРЭ-ниң эвиледешкен республикаларының амгы Хамаарышпас күрүнелер чурттарының төлээлери болгаш өске-даа даштыкыдан келген аалчылар хөй болган. Түннел байырлал май айның төңчүзүндө эрткен, аңаа 40 ажыг даштыкы чурттарының делегациялары келген. РФ-тиң Президентизи В. В. Путин юбилейге база киришкен. Оон дугайында телевидениге көргүскенин, солуннарга парлаанын

УТТУНДУРБАС

Санкт-Петербург хоорайның тургустунганындан бээр 300 чыл оюн демдеглээн байырлалга киржири-биле хоорайның губернаторунун болгаш Хоойлужудулга хуралының даргазының чалагазын езугаар Тыва Республиканың төлээлериниң аразына Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының Даргазының оралакчызы Н.С. Германова, социал политика комитетиниң даргазы С.М. Ооржак база чораан. Ол улуг байырлалдың эрткениниң дугайында Сара Монгушовнадан сонургаан мен.

— Санкт-Петербург хоорай аалчыларны канчаар уткуп алган ирги, Сара Монгушовна?

— Санкт-Петербургтун 300 чыл болган оюнга Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазындан Наталья Степановна-биле киржир аас-кежиктиг болдувус. Орукка эки четкеш, «Пулково» аэропортунга хонуптарывыска, бисти, Улуг Хуралдың ийи палатазының дөрт төлээзин, Санкт-Петербургтун Хоойлужудулга Хуралының аппарат ажылдакчызы Евгения Плудовская чылы-биле уткуп алды. Аалчылар бажынынче бар чыда, орукка хоорайның арыг-силиин, шеверленгенин, оруктарны чартып, дескилеп кылганын, кыдыгларында чечек-чимисти, ыяш-дашты элбээ-биле тарып олурт-

канын эскерип, магадавас аргажок. Черле ыначаш хоорай-даа кайгамчык байырлал шинчи кире берген аалчыларын уткуп турар болду. Эртенинден эгелеп, тускай программа езугаар, Россияның бүгү регионнарындан келген коллегаларывыс-биле кады байырлалга киржип эгелей бердивис.

— Хөй-хөй төөгүлүг черлерге барып, билдингир кижилер-биле ужурашкан-на боор силер, аа?

— Баштай алдарлыг музей Эрмитажты көрдүвүс. Дараазында Мариин ордузунга барып, ында амгы үеде Санкт-Петербург хоорайның Хоойлужудулга Хуралының ажылдаар резиденциязынга, оон даргазы В.Тюльпанов-биле база регионнарның Парламент органының

төлээлери-биле ажыл-херекчи ужуражылгага кириштивис. Кежээ «Ледовый Дворец» дээр ордуга байырлалдың ажыдышкыны болду. Аңаа Президентиниң бүрүн эргелиг төлээзи В.Матвиенко, Күрүне Думазының даргазы Г.Селезнев, Санкт-Петербургтун губернатору В.Яковлев, Федерация Чөвүлелиниң даргазы С.Миронов киришкен. Байыр чедиришкениниң соонда билдингир артистерниң киржилгези-биле улуг концерт болган.

Даартазында автобустарга олурупкаш, Фин мугулдурунун кыдыында Санкт-Петербургтун 300 чыл оюнга тураскааткан Парк-комплексиниң ажыдышкынына киришкеш, Тыва Республиканың мурнундан ногаан шивини бистиң шупту төлээлеривис олурткан, орта чурукка база тырттырдывыс. Бистиң-биле кады Федерация Чөвүлелиниң сенатору Л.Б. Нарусова чоруп турду.

Санкт-Петербургтун төөгүлүг черлерин сеткил ханышкын-биле сонургап көрдүвүс. Юсуптар ордузу, Екатерина хаанның ордузу, Петергофта

хааннарның чайгы ордуларын, кайгамчык фонтаннарын, аңаа болган оюн көргүзүлгелерин, Исааниев, Казань суургаларын, Марин театрын, алдарлыг Нева проспектин, «Аврораны», хөй-хөй көвүрүглерин, төөгүлүг черлерни кижжи чугаалап ханмас. Оон иштинден итальян архитектор Растреллиниң кылганы Янтарь өрээли кайгамчыктыг. 1942 чылда немец-фашист эжелекчилер ол өрээлдин каасталгазын үтөп каапкан болгай. Ол каасталгалар амгы үеде чедир тывылбаан болган. Хоорайның мастерлери ону катап эрги хевиринче киирер дээш кайгамчык ажилдарны кылган.

Нийтизи-биле алырга, хоорай боду-даа, кижилер-даа онзагай болду. Хомуданчыг чүүл чүл дээрге — дыка хөй чылдар дургузунда Россияның чазак-чагырга черлери ынаар сагыш салбайн турганы. Септелге ажылының хемчээли денди улуг болган дээрзин демдеглес аргажок.

— Санкт-Петербург азы мурнунда адап өөрөнгенивис-биле Ленинград, чежемейниң-даа ыракта турар болза, тыва кижилерге чоок, чеже-чеже кижилерни эртем-билиг-биле чепсеглеп, улуг орукче үдөвээн дээр боор. Сагыш-сеткилге чаагай чүүлдөр хөйү-биле арт-

кан-на боор аа, Сара Монгушовна?

— Шынап-ла, делегейиниң база бир катап татынмас, төөгүлүг хоорайның бирээзи, музей-хоорай, Россияның чоргааралы, «Европаже сонга», сайзыралдын, революцияның кавайы дээрге-ле Санкт-Петербург-ла болгай. Чеже-чеже тывалар, алдарлыг кижилеривис бо хоорайга эртем-билигни чедип ап, чонунга бараан болбаан дээр боор. Чаңгыс-ла доктор, эртемден М.Б. Кенин-Лопсанни безин адаарга-ла, билдингир. Школачы уругларны, аныктарны ынаар чедирип, Россияның төөгүзүн оон өөренип, көрүп аарын күзээр ийик мен.

Түннелинде байырлал канчаар-даа аажок бедик деннеге эрткенин, аалчыларны чылыг-чымчак, эвилең-ээлдек уткуп алганын база катап демдеглевишаан, Санкт-Петербург хоорайны барып көрүп, оон кудумчуларына Пушкинниң, Достоевскийниң маадырларын сактып, мага хандыр селгүүс-тээринери күзеп артым.

— Айтырыгларга тодаргай харыны бергениңер дээш четтирдим.

Алдын-оол МОНГУШ чугаалашкан.

БӨГҮН – БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ДОЛГАНДЫР ХҮРЭЭЛЕЛИНИҢ КАМГАЛАЛ ХҮНҮ

Бистиң чуртувуска экологтуг айыыл чок чоруктуң камгалал хуннерин чылдың-на апрель 17-ден июнь 5-ке чедир эрттирил турары чаңчыл апарган. Ону бир-ле дугаар 1994 чылда Россияның 1-ги Президентизи Б.Н.Ельцинниң деткээни-биле эрттирген. Бүтү-россияның экологтуг камгалал хуннерин бистиң чуртувуска эрттиреринге Күрүне Думазы, Федерация Чөвүлелиниң комитеттери болгаш эрге-чагырганың бүтү органнары, хөй-ниити организациялары киржил, бүтү талазы-биле деткимчени берип келген.

Бо чылын бистиң республикага апрель 22-ден июнь 5-ке чедир экологтуг айыыл чок чоруктуң камгалал хуннерин чарлаан турган. Ол хуннерни республика девискээринге эрттирер талазы-биле тускай план-хемчеглерни ажилдап кылган. Орта хамаарышканы ажилдарны ТР-ниң Бойдус курдавырлар болгаш долгандыр хүрээледин эргелелиниң ажилдакчылары чоруткан.

Экономиктиг кризистин чылдарында долгандыр хүрээледди камгалаар талазы-биле улуг ажилдар чоруд-даа турган болза, дириг бойдуштуң камгалалының талазы-биле ажил көскүзү-биле кошкан. Тайга, таңдылардан олча-ажык сүрген кижилерниң от-биле оваарымча чок болганы-биле улуг өрттер болуп, дириг бойдуска

эгиттинмес когаралды чылдың-на чедирип турар. Сөөлү чылдарда алдын казып тывар артельдериниң көвүдээни-биле долгандыр турар хүрээлеге багай салдар чедирип турарын экологтар эскерип, оларга хамаарыштыр хемчеглерни ап эгелээн.

РФ-тиң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Тывада бойдус курлавырларын комплекстиг шийгээдил алыр талазы-биле эртем-шинчилел институтунуң, Тываның күрүне университетиниң болгаш ТР-ниң Бойдус курлавырлар болгаш долгандыр хүрээле эргелелиниң тускай эртемниглериниң киржилгези-биле Тываның чер кырындан чидериниң кырында келген дириг амытаннарның болгаш үнүштерниң Кызыл дептерин чылып тургусканы Тываның дириг бойдузун камгалаарына үнелиг белек болган. Бо дептерни ажилдап кылыры-даа, чыып тургузары-даа эртемденнерге берге болган дээрзин демдеглээри чутула. Чер кырындан чидип бар чыдар дириг амытанны, үнүштү тып ап, эртемге дүүштүр камгалап арттырар талазы-биле үнелиг ажылды эртемденнер кылып чоруткан.

Тыва Республика — Азия диптин төвүнде, чер кырында эң онзагай булунарның бирээзи. Тываның девискээринде 1782 янзы-бүрү үнүштер, куштарның 330 янзызы, балыктың 30 ажыг хевири, дириг амытаннарның

80 ажыг хевирлери санадып турар. Убса-Нур ыйгылаажы чер кырында ховар булуңнуң бирээзи. Бо девискээрге соңгу чүктүң тундразындан эгелээш, Гобиниң изиг ховуларынга чедир бойдуштуң шупту зоназының хевирлеринден чаяттылып бүткен чер кырында кара чаңгыс булуң болуп турары, бүтү делегейниң эртемденнериниң кичээнгейиниң төвүнде турар. Убса-Нур ыйгылаажын эртем ады камгалал алыр “төл” кылдыр ажыглавын, орта эртем-шинчилел, бойдус-камгалал ажылын чорудар лабораторияны тургузары чутула. Ийи талазында, ол дээрге — бойдуштуң боду бүткен эртем лабораториязы-дыр. Ону камныг, эртемге дүүштүр камгалал ажилдарын чорудары негеттинип келген.

Сөөлү чылдарда Хакас Республиканың девискээри-биле кызыгаарлажып чыдар Бай-Тайганың Кара-Хөлде “чаап” турар ракета артынчылары тус черниң чурттакчыларын дүвүредип эгелээн. Арыг хөлдери вис, аржаан сугларывыстың арыг-силлин камгалаар талазы-биле тодаргай ажилдарны чорудары негеттинип келген. **Сергей ХЕРТЕК**

ЭҢ ХОВАР АҢ

Тыва — черлик дириг амытаннар-биле байлак. Эң ховар амытаннарның безин 60 ажыг хевирлери бар. Оларның аразында ирбиш база кирип турар. Ол чараш аң делегейниң Кызыл дептеринде чидериниң кырында келген деп демдеглеттинген.

Ирбиш Афганистан, Бирма, Бутан, Индия, Казахстан, Киргизия, Моол, Кыдат, Непал, Пакистан, Таджикистан, Узбекистан, Россия — делегейниң 13 чуртта-рында бар бооп турар. Россияда делегейниң бүтү ирбиштериниң 2 хуузу таваржып турар. Ирбиш кижиче чедип албас ырак, бодунуң кежи-биле чүүлдеш хая-даштыг черге чурттаар. Ол дүнелерде аңнаар. Ирбиш бар чурттарда ооң дугайында медээлер дыка эвээш. Ол ооң эвээжин херчилеп турар. Ооң-на чылдагааны-биле ирбишти шинчилеп өөрөнген эртем ажилдары база кончуг эвээш.

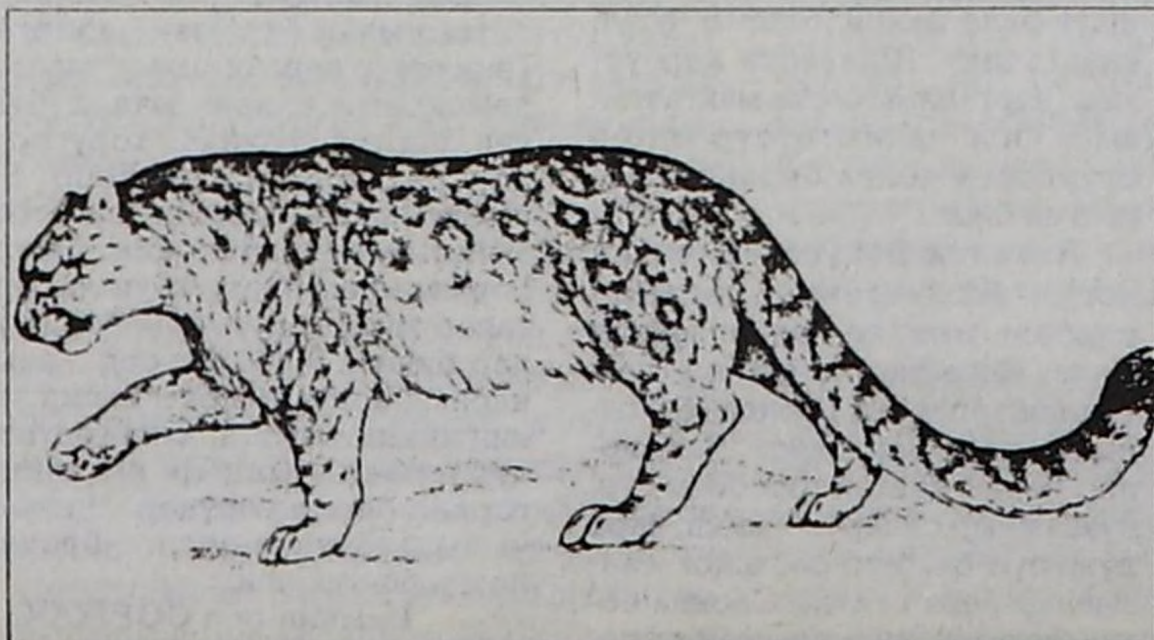
Эрткен чүс чылдың эгезинде Красноярскиниң мурнуу дагларында ирбиш төнгөн. Ооң уламындан Россияда Делегейниң бойдус фондузунуң эргелели ирбиш бар черлерде ону камгалаарының, ооң амыдыралын шинчилээр ажылды чорудуп эгелээн. Алтай-Саян девискээринде ук ажыл херек кырында боттанып турар. Бо чылдың февраль айда “Убса-Нур ыйгылаажы” заповеднигиниң ажилдакчылары Цаган-Шибету, Мөңгүн-Тайгада камгалалдыг черлерге баштайгы шинчилел ажилдарын чорудуп эгелээн. Ол ажилга Саян-Шушенск заповеднигинден эртемденнер Б.П.Заввацкий, И.В. Калмыков, Тыва Республиканың Бойдус камгалал яамызының сайыдының оралакчызы Н.И.Путинцев, ирбиш камгалаар программаның күүседикчизи А.К. Куксин, күрүнениң

бойдус биосферлиг заповеднигиниң директорунуң оралакчызы С.К.Кыныраа, Делегейниң бойдус фондузунуң кино, чурук үндүрүкчүзү В.А.Буш олар киришкен. Цаган-Шибету сынында ийи кашпал шинчилеттинген, Эрээн хар оруннарда ирбиштерниң эрги истери илереттинген. Ол чер чурттуг малчыннарның чугаазы-биле алырга, 2-3 хире ирбиш ол черлерде чайлап турар.

Оон ыңай Чингилик-Хем чоогунга база ийи черге ирбиш истери тывылган. Ол хем унунга шуут-ла машина мурну-биле 3 те, 4 чунма маңажып эрткен. Ук коданның баштыңчызының аскап чорууру илден көзүлгөн. Тоолайты хемниң эринге 5-6 кошкарның, 2 ирбиштин, 2 бөрүнүн истери көзүлгүлээн. Чоокта чаа Кызыл дептерде кири бижиттинген манының болгаш тундра торлаазының истери тывылган. Ортаа-Шегетей хемниң чоогунга 2 ирбиштин изи таварышкан. Шара-Харагай хем чоогунга ирбиштерниң эрги-даа, чаа-даа истери көзүлгүлээн. Ол-ла черге хемирип каан кошкар буду, эр-кыс ирбиштерниң эдержир чери тывылды.

Ол бүтү шинчилелдерден ол черлерде 7-8 ирбиш бары илден болду. Оон ыңай төгчеглекчилерниң машиналарының истери бар болган. Бүгү күжүвүстү чыып, демнежип тургаш, чараш ирбиштерни, те-чунмаларны, аргар-кошкарларны камгалап алыр болзувусса, чер-чуртувус улам хевир кирип, ажы-төлүвүс, уйнуктарывыс биске чоргаарланыр ийик.

Борис ЗАВАЦКИЙ,
Саян-Шушенск биосферлиг заповеднигиниң кол эртем ажилдакчызы, бойдус эртемнериниң кандидаты.

Бистиң Тыва Республикада янзы-бүрү эртем-билигилги аныктарның саны көвүдээн. Ооң бир көскү чижээ кылдыр ТР-ниң санэпидхайгаарал төвүнде энтомолог анык эр Айдын Күжүгетти санап болур. Энтомология дээрге — насекомнар өөренир зоология эртеми. Аарыглар халдадыр насекомнарга хамаарыштыр хайгаарал ажилдарын Айдын ук Санэпидхайгаарал төвүнде багай эвес чорудуп турар. Ам мооң адаанда ооң чүүлүн парлаар-дыр бис.

Насекомнар — чырык черде эң хөй санныг, эң хөй хевирлерлиг микроорганизмдер болур. Чүгле эртемге билдингир хевирлери безин 900 муң ажып турар. Ол чүл дээрге чырык чер кырында бүгү-ле дириг амытаннарның, үнүштерниң шуптузунуң хевирлерин катай алырга безин, олардан хөй санныг болганы ол.

Чогуң ниитизи-биле чедир шинчилеттинмээн бар насекомнарның 1,5 млн. хевирлерин эртемденнер санап тодараткан. Бар болгаш ам-даа көзүлбээн насекомнарның он-он муң чаа хевирлерин энтомология эртеми моон-даа сонгаар шинчилеп ажыдар апаар. Эң ылаңгыя кижиче барып көрбээн, чурттавайн турар тропиктиг, субтропиктиг черлерде эртемге билдинмес насекомнарның дыка хөй хевирлери бар бооп турар.

Насекомнар амыдыралга, кижилерге, бойдуска кандыг салдар чедирип турарыл? Чижээлээрге, аргада кырган дуб дижик. Ол дээрге кырындан бажынга чедир каракка көстүр-көзүлбес муң-муң насекомнарның чурттаар, чемненир чери бооп турар. Чамдык насекомнар дубтуң чаа өзүмнерин үзе хемирип чемненир, өскөлери чоон дазылдарның чымчак карттарын хээп чиир. Дубтуң чөвүрээлериниң казттарында эеремчик

НАСЕКОМНАР

дээн чижектиг янзы-бүрү курттарның личинкалары чурттап турар. Ооң бүрүлери-биле хованнарның янзы-бүрү хевирлериниң личинкалары чемненип, оларны хээр. Ынчангаш дуб чүгле бойдушту каастап турар эвес, насекомнарга чиир чем, чурттаар оран-сава база бооп турар. Чүгле дуб эвес, хадын, чойган, шиви, хады болгаш чадаң ыяштар, мөөгүлениң хөй хевирлери, сизген үнүштер база-ла шак ыңдыг байдалда турар. Насекомнар чүгле үнүштер, дириг амытаннар-биле эвес, харын-даа чииринге көнгүс-ле таарышпас

дүк, чүг, мыйыс, дуюг, дыргак, өдөк дээш, оон-даа еске чүүлдер-биле чемненип турар. Ынчангаш чамдык эртемденнер насекомнарның бойдуска ажыктыг талаларының бирээзи үр иривес, бокталчак бүдүмелдерни хээп чип, дүрген үрүдип турары деп санап турар.

Оон ыңай насекомнарның аразында дириг амытаннарның ханын сорар маңгысталчак хевирлер мырыңай дыка хөй. Чижээлээрге, ыргак-сээк дижик. Чайгы чылыг үелерде улуг шык черлерге олар түмен, саязы-биле көвүдөй бээр. Ынчан кижиче хамаанчок, мал-маган, чылгы безин шык черге тура албас, хову черлерге дезе бээр. Ындыг үелерде улуг шык черлерге чуга хептиг азы чанагаш кылаштары

айыылдыг. Дүк-түмен ыргак-сээктер хөйү-биле үглөп, бичи када-ла кижиниң дыка хөй ханын соруп болур. Ийи-чаңгыс кижилерниң шык черлерге эзирик ужуп калгаш, хөй ыргак-сээктерге ызырткаш, ханы эвээ-жээш, ол-ла черинге чок болгулаан таварылгалары безин бар болгай.

Оон ыңай насекомнарның маңгысталчак хевирлери дириг амытаннарның ханын соруп амыдыраар болгаш, аарыг амытаннарның ханын соруп алгаш, кадык амытаннарны ызырып, оларга аарыгларның халдавырларын чыпшырып турар. Ынчангаш олар аарыг тардыкчылары база бооп турар. Ылаңгыя сөөлү чылдарда чамдык тайга саргыларындан саргы энцефалиди деп аарыгларның тарап турарын номчукчулар билер болгай. Ынчангаш чылыг, чайгы үелерде хөй насекомнар чыгыр шыктыг черлер баар азы арга-арыг кирер дээн болзунараза, аргалыг-ла болза чуга-даа болза, насекомнар өттүр ызыра албас быжыг пөстен даараан хептен кедип алынар.

Насекомнарның хөй хевирлиг болурунун кол чылдагааны оларның бойдуштуң өл-шык дээш, кандыг-даа байдалдарында хөйү-биле өзүп көвүдээр шынарлыгы. Өлүг сек, янзы-бүрү дириг амытаннар өдээ-биле чемненир болгаш олар кол аарыг тардыкчылары бооп турар. Ынчангаш олардан кижилер чүгле боттарының мага-бодун эвес, чиир аш-чемин, чурттаар оран-савазын арыглаар болза эки.

Айдын КҮЖҮГЕТ,
ТР-ниң Курсанэпидхайгаарал төвүнүн энтомолог эмчизи.

ТЕРЕК ХӨВЕҢИ

Ногаан чай дүшкен. Кижилер-даа, мал-маган-даа, черлик амытаннар-даа бо үеде дыка хөглүг апаар. Ынчанмай канчаар, магалыг ногаан чайга кым өөрүвес деп.

Ынчалза-даа ол кайгамчык хуннерде ак “хар” чаай бээри биске, хоорай чурттакчыларынга, бир-ле эпчок байдалды тургузар. Каас-коя кылдыр кеттинип алгаш, хоорайга аянзырап, бараадап чораан анык агай бажыңыга кирип келгеш, көрүнчүккө көрнү каапкаш, меңей бээр. Чараштыр “косметика-

лап” алган чажы буурул чүве дег, агара берген боор. Бажы элекке агара бергени ол-дур дээш, хөлчок корткан чарашпай ыглаптар часкаш, “агара берген, кырган” чажын суйбай кааптарга, холунга терек “хөвеңи” туттуна берген. Амыраан агай каттыра каапкаш, бажының дүгүнде, идик-хевинде чыпшынган ак-ак терек “хөвеңин” шетка-биле аштап эгелээн.

Терек “хөвеңи” чамдык кижилерге аллергия тывылдырып, хоочулуг кижилерниң аарыын каданнадыр. Ынчангаш ол үеде

аңаа хамаарыштыр профилактика ажилдары артык эвес. Чурталга бажыңнарының иштин өл пөс-биле чодар, сонгаларны, форточкаларны марля азы сетка-биле дуглаар. Изиг, кургаг хуннерде, аргалыг-ла болза, даштыгаар үнмес болза эки. Дашкаар үнерде узун чеңни хеп кедип алыр болза эки. Оон ыңай хунден карак камгалаар көстүк кедер болза база эки.

Оон ыңай ол чайгы “хар” дыка кывыгычал. Өрт айылындан ол үеде дыка оваарымчалыг болур ужурлуг бис.

Анна КОКУТЕНКО,
ТР-ниң Онза байдалдар яамызының ажилдакчызы.

Күрүнениң социал камгаладылганының акша-хөрөңгилериниң күсели-биле 2003 чылда уругларның кадыкшыдылга лагерлеринче путевкалар садып алырының ЧУРУМУ

«2003 чылда РФ-тиң Социал камгаладылга фондузунуң бюджетиниң дугайында» 2003 чылдың февраль 8-те №25 Федералдыг хоойлуга, РФ-тиң Чазааның 2003 чылдың апрель 3-те № 418 Айтышкынынга болгаш Социал камгаладылга фондузунуң 2003 чылдың апрель 10-да № 02-18/10-2220 Чагаазынга дүүштүр уругларның кадыкшыдылга лагерлеринче путевкалар садып алырының ЧУРУМУН чарлап турар.

күсели-биле: — хоорай даштында лагерлерже Россия Федерациязының субъектизиниң эрге-чагыргазының күүсекчи органының доктаатканы путевканың ортумак өртээниң 50 хуу чедир өртээн төлээр.

ларны садып алырынга ажилдакчыларның чагыгларын болгаш уругларның кадыкшылынга Социал камгаладылга фондузунуң салбырының доктаатканы акшаландырышкынны барымдаалап, 4000 рубль хемчээлге путевканың өртээниң 100 хуузунга чедир социал камгаладылганың акша-хөрөңгизиниң күсели-биле садып алурулар.

Тыва Республикада назы четпестерниң дыштанылганын, кадыкшылын болгаш күш-ажылче хаара тударын хандырап талазы-биле ведомство аразының комиссиязының шийтпири-биле стационарлыг хоорай даштында

Хоорай даштынче болгаш санаторий лагерлеринче путевкаларның өртең-үнезин төлээриниң чуруму 2002 чылды-биле демей күштүг болуп хевээр арткан. Санаторий болгаш хоорай даштында лагерлерже путевкаларны садып алырын уругларның кадыкшыдылга фондузунуң салбырының көргени акшаландырышкыннарның хемчээлинге болгаш ажилдакчыларның билдиришкиннеринге үндезилеп, хүлээп алдынган социал камгаладылга талазы-биле комиссияларның шийтпирлеринге дүүштүр камгаладыкчылар ботгандырап.

Уругларга путевкалар

кадыкшыдылга лагерлеринче путевкаларның ортумак өртээ 4000 түң рубль кылдыр доктааткан. Ындыг болганда социал камгаладылганың акша-хөрөңгизиниң күсели-биле хоорай даштында лагерлерже бир путевканың өртээ 2000 рубль чеде бээр-дир.

Бюджет организациялары болза боттарының ажилдакчыларының уругларга путевка-

РФ-ТИҢ СОЦИАЛ КАМГАЛАДЫЛГА ФОНДУЗУНУҢ ТЫВА РЕСПУБЛИКАДА РЕГИОНАЛ САЛБЫРЫ.

2003 чылда ыяап-ла социал камгаладылганың акша-хөрөңгизиниң күсели-биле бүдүн чылда ажилдаар уругларның санаторий кадыкшыдылга лагерлеринче (моон ыңай – санаторий лагерлери дээр), уругларның хоорай даштында санаторий кадыкшыдылга лагерлеринче (моон ыңай – санаторий лагерлери дээр) болгаш школа чанында лагерлерже камгаладылгалыг хамаатыларның школа назылыг уругларынга (15 харга чедир) путевкаларның өртең-үнезиниң долу болгаш долу эвес өртээ боттаныр.

Ыяап-ла социал камгаладылганың акша-хөрөңгизиниң

СПОРТ

АЯСТЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Москвага Россияның сумо хүреш талазы-биле ээлчеглиг чемпионаты доозулган.

Бо чылын ук маргылдааның киржикчилериниң саны хөй болган. Чурттуң 21 регионундан келген 240 спортчу аңаа киришкен. Тываның командазы шынар-даа, сан-даа талазы-биле өскелерден ылгалып турган. Тыва спортчулар үш алдын медальды чаалап алганнар. 1985 чылда төрүттүнген оолдар аразынга 85 кг деңзиге Айдын Монгуш бири черни ээлээн. 100 кг чедир деңзиге элээди оолдар аразынга Кызыл-Кат Кенден шылгараан. Бо аныяк спортчу 1982 чылда төрүттүнген бодундан улуг оолдар аразынга база хүрешкеш,

мөңгүн медальды чаалап алган. Тыва уруглар база чедишкенин хүрешкеннер. 65 кг чедир деңзиге Ольга Сандый ийги черни ээлээн.

Маргылдааның өзек кезээ – Аяс Монгуш биле Давид Цаллаговтун (Алания) аразында ужуражылга болган. Кайызы-даа делегей чемпионнары, кайызы-даа бот-боттарын октажып турганнар. Бөгүн Россияда кым эң күштүгүл деп маргыжыгга Аяс Монгуш тиилээш, россияйгы чыынды команданың составынга октябрь эгезинде Германияга болуп эртер Европа чемпионатында киржир эргени чаалап алган.

Бистиң корр.

КИРЖИРИ МАГАТ

Херээжен улус аразынга хостуг хүреш 2004 чылда Олимпий оюннарының программазынче кирип турар. Аңаа Россияның чыынды командазының кежигүнү, бистиң чагыс чер-чурттуувус Лариса Ооржак киржири магаат.

Ылаңгыя чурттуң чөөн чүк, Сибирь девискээрлери, ол ышкаш бистиң республикага херээжен спортчуларның көдүрлүп сайзыраарына таарымчалыг байдалдарны тургузарының талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан. Ук хуралга ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С.Ы. Ооржак киришкеш келген.

Бистиң корр.

Россияның Олимпий комитединиң май төнчүзүнде болган хуралының бир чугула айтыры херээжен чон ортузунга хостуг хүрешти сайзырадырының дугайында болган.

Кызылчылар чаа солунуг болган

Кызыл хоорайның чагыргазының болгаш хоорай хуралының чаа «Вести Кызыла» солунунуң бириги номери чырыкче үнген. Баштайгы үндүрүлгениң бириги арында Кызылдың мэри Дмитрий Донгак биле төөгү эртемнериниң доктору, чогаалчы Монгуш Кенин-Лопсан солунуң номчукчуларына солун болушкун-биле байыр чедиргеннер. Солундан хоорай чагыргазының чоокку үеде үндүргени доктаал-саавырлар, айтышкыннар болгаш дыңнадышкыннар-биле таныжып болур. Кызыл хоорайның өөредилге комитединиң даргазы Галина Гостеваның «Чайгы каникулду уткудуус» деп интервьюзу, найысылалдың спорт шөлдеринге дыштаныр хүннерде эрткен маргылдаалар тайылбырлары дээш, өске-даа чүүлдер солунуң баштайгы номчукчуларын сонуургадыр.

Солунуң редакциязының сорулгалары улуг: 12 арын кылдыр неделя санында үнер солунга хоорайның амыдыралын тодаргай чырыттышаан, мэриниң болгаш хурал даргазының ораакчылары, комитеттериниң болгаш килдистериниң эргелекчилери база улуг бүдүрүлгелериниң удуртукчулары-биле ажил-агыйжы материалдарны доктаамал парлаар.

Моон сонгааргы үндүрүлгелеринге янзы-бүрү жанрларның чүүлдери хөйү-биле парлааттынар дээрзин «Вести Кызыла» солунуң редактору Темиран Даргын-оол магадылап турар. Ооң бир дугаар номерин «Тыва-печать» чериниң Кызылда киосклеринден садып алуру. Мэрияның парлалга албаны.

ӨӨРЕНИР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникуму

2003-2004 өөредилге чылында долу болгаш ортумак өөредилге баазазынга хүндүскү салбырга дараазында мергежилдерге абитуриентилер чыылдазын чарлап тур:

- Экономика, бухгалтер учеду болгаш контроль;
- Маркетинг;
- Менеджмент;
- Хоойлу-дүрүм эртеми;
- Аш-чем белеткээриниң технологиязы.

Өөредилгениң хуусаазы 2 чыл. Бот-өөредилге салбырынга ● Экономика, бухгалтер учеду болгаш контроль; ● Хоойлу-дүрүм эртеми; Бот-өөредилге салбырынга өөредилге төлевирлиг. Өөредилгениң хуусаазы 2 чыл 10 ай, экстернат элементилеринге – 1 чыл 10 айлар.

Эргежок чугула херек документилер: Аттестат, 086/У майык талазы-биле медицина шынзылганы, чурттап турар черинден шынзылга, 3x4 хемчээлдиг 6 фото-чурук, паспорт, шериг биледи азы кири бижидилгелиг херечилел. Документилерни июнь 10-дан июль 15-ке чедир хүлээп алыр. Адреси: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 41, тел: 1-16-35; 3-43-84.

Республиканың чурттакчыларына дыңнадыг

Тыва Республиканың Бойдус курлавырлар болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаар эргелелиниң республиканың чурттакчыларына дыңнадыры болза: Чеди-Хөл кожунуң Хову-Аксы суурунун база Би-Хем кожунуң Аржаан, Могай, Өөк, Хадын суурларының чоогунда арга-арыгларга, ол кожуннарның арга-арыг девискээрлеринге сибирь шелкопрядынга (курт)

УДУР АВИАХОРАННАШКЫННЫ июнь 9-тан 29-ка чедир чорудар.

Авиахораннаашкын үезинде база ол ажилдың соонда ук девискээрлерге:

- мал кадарарын – 10 хонук;
- мөөгү, кат-чимис чыырын – 12 хонук;
- арга-арыгга дыштанырын – 5 хонук хоруур.

Ары өөн чаштырып хораннап турар девискээрден 5-10 километр черже ону чайладыр.

Россияның Бойдус курлавырлар яамызының Тыва Республикада Бойдус курлавырлар эргелели.

ЭЛЕКТРИ ЭНЕРГИЯЗЫНЫҢ ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕРИНГЕ

«Тувкоммунэнерго» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң электри энергиязының хереглекчилеринге дыңнадыры болза:

ажыглаттынган электри энергиязы дээш төлевирни чардынган керээлер езугаар кассаларже болгаш «Тувкоммунэнерго» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң санажылганын агар санынче чорудары эргежок чугула.

Төлевир талазы-биле кандыг-бир өскерилгелер бар апарган таварылгада, ону тус-тус кижилерге азы массалыг информация чепсектерин дамчыштыр дыңнаткан турар.

ДИРЕКЦИЯ.

ДООЗУКЧУЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кунгуртуг ортумак школазының 1973 чылдың доозукчуларын июнь 20-де 12 шакта школага чыгылырын дыңнадып тур. Дадьвыры 500 рубль.

Шораан Демир-оолович Иргитке Мөген-Бүрен ортумак школазының тывысканы А сериялыг, 2250682 дугаарлыг аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Тере-Хөл кожун чагыргазы күш-ажылдың хоочуну, бүгүдеге билдингир чагыс чер-чурттуувус, хөй ажы-төлдүн хүндүлүг адазы

Булат Булчунович ШИРЕННИҢ

мөчээни-биле өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдеринге ханы кажыдылды илередип тур.

ШЫН
e-mail: shyn@tuva.ru
Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.
ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 1-19-87.
КИЛДИСТЕР: нийтилел-политиктиг килдис — 1-18-10, компьютер төвү — 1-03-90, культура, өөредилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, көдээ ажил-агый, үлетпүр килдистер — 1-17-09, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91; Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 8000. Чагыг 64.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.
Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулганын чорудулганынга контроль болгаш бүрүткелениң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.
Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомитединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.